

Temesvár - románul Timișoara, németül Temeswar, (újabban: Temeschburg), szerbül Temišvar, bulgárul Timișvár. **Nevének értelme:** „vár a Temesen”. Temes megye közigazgatási központja és **Bánság legnagyobb városa**, valamint Románia negyedik nagyvárosa Bukarest, Iași és Kolozsvár után. 2006. január 1-én a városnak 303.200 lakosa volt, a metropolisnak pedig 336.089.

Közép-Európa egyik nagyvárosának számít, több mint 120 km²-es területen fekszik, a Tisza síkságának DK-i részén, **a Temes és Bega szétfolyásánál**, azon a helyen (a kevesek közül), **amelyen át lehetett menni a 250 évvel ezelőtt is gyakran vadvizekkel borított területen, a lippai és szilasi dombok között. Itt húzódott a Dunát a Marossal összekötő út.**

A temesvári várat emellé az út mellé építették, olyan helyre, amelyet a Temes és Bega folyók összefolyásai és szerteágazó erei, vadvizei és mocsarai szinte megközelíthetetlené tettek. Ebben állt a középkori Temesvár erőssége. Mint fontos várat, már igen korán megjelölik a térképek. Első ábrázolása 1339-ből való, de a város belterületén végzett ásatások eredményei szerint már az új kőkorból is voltak emberi települések a területén.

Fontos stratégiai helyzetének köszönhetően számos, európai mércével is mérhető történelmi esemény színhelye volt Temesvár. Nyolc éven át Magyarország fővárosa (1315-23 között) Károly Róbert király uralkodása idején, majd a törökverő Hunyadi János és családja székhelye volt (1446-58 között). Török vilájet központi városa (1552-1718), azután pedig osztrák koronataromány székvérosa lett a város.

Falai alatt vértettek el Dózsa György paraszthadai (1514) és az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc utolsó, döntő ütközetére is itt került sor (1849. aug. 9.). Volt szerbiai és lett belőle romániai város. Vezéregyéniségei, kormányzói között voltak csehek, olaszok, franciák és spanyolok. **Kevés város van még a kontinensen, amelynek ennyire összeurópai történelme van. Végül pedig innen indult el az a forradalom, amely 1989-ben megdöntötte a romániai kommunista diktatúrát.**

Látnivalók az egykori Dóm-téren (ma Unirii /Egyesülés/ tér):

A **római katolikus dómtemplom** 1736-73 között épült osztrák barokk stílusban. Főhajójának mellékoltárképeit a híres prágai festő, Johann Nepomuk Schöpfung festette.

A **Szentháromság-szobor** az 1738-39-es pestisjárványnak állít emléket. A **Szerb Püspöki Palotában** XVIII-XIX. századi ikonokból és régi könyvekből láthatunk kiállítást. Az épület mögött az 1734-ben épült **szerb székesegyház** található.

A **Bástya** nem más, mint a régi városfal megmaradt része, ami a tértől néhány háztömbnyire található. A **Római Katolikus Püspöki Palotában** egyházi múzeum működik, itt vannak kiállítva azok a szecessziós üvegablakok is, melyek Róth Miksa híres műhelyében készültek.

A **Savoyai-ház** 1716-ban építtette Savoyai Jenő, miután csapataival felszabadította a várost. A **Bolyai** utca sarkán található **emléktáblán** öt nyelven olvashatjuk, hogy innen adta hírül világraszóló geometriai felfedezését **Bolyai János, a leghíresebb magyar matematikus.** A

Forradalom Emlékmúzeumában fényképek és tárgyak segítségével **idézik fel 1989 decemberének temesvári eseményeit.**

Látnivalók az egykori Opera téren (Lloyd sor, ma Victoriei /Győzelem/ tér):

A tér egyik végét az **Opera épülete**, a másik végét pedig az 1936-46 között épült **ortodox katedrális** határolja, ma Románia egyik legnagyobb ortodox temploma. 1989 decemberében itt zajlottak a diktatúra elleni forradalom temesvári megmozdulásai.

A tér szélén található **Hunyadi-várat** Károly Róbert építtette a XIV. század elején. Nevét onnan kapta, hogy **itt élt Hunyadi János családjával, és itt nevelkedett fia, a későbbi Mátyás király** is. A várban működik a **Bánsági Múzeum**, melynek bejáratánál azok az **elektromos utcai lámpák** láthatók, amelyek elsők voltak a kontinentális Európában. A belvároson kívül, egy kis téren található **Szűz Mária-szobrot Dózsa György** feltételezett **kivégzésének helyén** állították fel.

1. ADY ENDRE Temesvárott:

A **Ion Ghica (egykori Arany János) utca 13. sz. alatt fémből készült emléktábla** és márványkeretbe foglalt bronzdombormű látható annak a **földszintes háznak** a homlokzatán, amelyben az 1897-98-as évek fordulóján **Ady Endre**, a későbbi nagy lírikus és közíró, a magyar költészet kiemelkedő klasszikusa **lakott temesvári tartózkodása idején**. A kétnyelvű román-magyar szöveg a következő:

AICI A LOCUIT POETUL MAGHIAR REVOLUȚIONAR ADY ENDRE DIN
OCTOMBRIE 1897 PÎNĂ ÎN IANUARIE 1898

ITT LAKOTT ADY ENDRE A MAGYAR FORRADALMÁR KÖLTŐ 1897
OKTÓBERTŐL 1898 JANUÁRJÁIG

Tíz évvel Ady Endre halálát követően merült fel a temesvári haladó szellemű íróiban lapszerkesztőiben és képzőművészeiben a gondolat, hogy értékes műalkotással jelöljék meg Ady egykori temesvári lakóházát. Gallas Nándor temesvári szobrászművész már 1929-ben elkészítette az akkori Arany János utca 13-as számot viselő ház homlokzatára szánt Ady-portrét. A gipszminta bronzba öntéséhez, az emléktábla beszerzéséhez és a szöveg kivéséséhez szükséges pénz összegyűjtésére a *Temesvári Hírlap* szerkesztősége Ady-matinékat szervezett, Gallas Nándor pedig Ady-plaketteket készített és forgalmazott, de csak 1957. május 10-én került fel a román és magyar nyelvű fémemléktábla valamint Gallas Nándor domborműve Ady Endre egykori lakóházának homlokzatára.

Az avató ünnepségen Gáspár Tibor író-újságíró, a *Szabad Szó* című napilap szerkesztője valamint a költő-műfordító Veronica Porumbacu méltatta Ady Endre költészetének egyetemességét, míg Temesvárhoz kötődő időszakát ifjú Ady Endre elevenítette fel.

2. BARTÓK BÉLA és a temesvári magyar líceum:

„Nem céloim Bartók Béla munkásságának, művészetének méltatása, hiszen a romániai magyar zeneirodalomban számos tanulmány ezt már megtette. Azt a döntést szeretném röviden megindokolni, amelyet a 2-es számú Matematika-fizika Líceum nevelői közössége hozott 1990. február 27-i tantestületi ülésén, miszerint iskolánk vegye fel a Bartók Béla nevet.

Bartók Béla Temes megye szülötte, innen indult pályafutása is zongoraműveinek első hangversenyével, amelyet a szerző szülővárosában, Nagyszentmiklóson tartott 1903. április 13-án. Azóta, zenéje szerves részévé vált az egyetemes zeneirodalomnak. **A népdalkutató Bartók Béla, a népek zenéjének megismerése és megértése által, a népek barátsága, a magyarok és románok közötti barátság nemes célját szolgálta.** Ettől, korának politikai tévelygései, téveszméi sem tudták eltántorítani. Voltak, akik nem nézték jó szemmel 1915-ben Bartók Béla román népzenei feldolgozásait, később, mások magyar népzene kutatásait rosszalatták. Bár az iránta tanúsított állásfoglalások sértették, zavarták, de – Szegő Júliát parafrázálva – **Bartók Béla ember tudott maradni akkor is, amikor körülötte elembertelenedett a világ.** Emberi nagyságáról tanúskodik önkéntes amerikai száműzetése is. Nem akart visszatérni Budapestre addig, amíg ott Mussoliniról és Hitlerről elnevezett utcákkal találkozik a tekintete. És kitartott elhatározása mellett, nem tért vissza. Szülőföldjétől távol, **New Yorkban hunyt el 1945. szeptember 26-án.**

A nagy zeneszerző iránti tisztelet jutott kifejezésre tantestületünk döntésében is, hogy iskolánk az ő nevét viselje. Emlékének adózunk a névadó ünnepséggel.

3. BOLYAI JÁNOS Temesvárott:

Bolyai János 1802. december 15-én született Kolozsvárott. Tanulmányait a bécsi hadmérnöki akadémián végezte. Tanulmányait 1823-ban fejezte be és hamarosan **Bécsből Temesvárra került.** Innen írta édesapjának Marosvásárhelyre 1823. november 3-án, a mára már matematikatörténeti levelét, amelyben arról értesíti, hogy „...*a semmiből egy új, más világot teremtettem.*”

A Temesváron eltöltött évei alatt (1823-1826) fogalmazta meg és foglalta össze egységes rendszerbe az abszolút geometria alapjait. 1826-ban innen Aradra helyezték, és még abban az évben átadta Eckwehr századosnak azt az értekezést, amelynek sajnós utóbb nyoma veszett, amelyben addigi vizsgálatait foglalta össze írván benne, hogy „...*már az egésznek az alapja le van téve...*”

1832-ben jelent meg korszakalkotó műve, a Tér abszolút igaz tudománya. A nagy jelentőségű mű Bolyai Farkas Tentamen című könyve első kötetének függelékeként került ki a nyomdából, de különlenyomatai már 1831 áprilisában elkészültek. Ebből egy példányt Bolyai Farkas 1831. június 20-án elküldött barátjának, Gaussnak, de mivel a küldemény útközben elkallódott, 1832. január 16-án egy újabb levél kíséretében ismét elküldte. Gauss 1832. március 6-án írt válaszlevelében ugyan azt írta, hogy „... *ha fiad munkáját megdicséreném, ez azt jelentené, hogy magamat dicséreném...*” , de ugyanott ezt is írja: „...*nagyon örvendek, hogy éppen régi jó barátom fia az, aki engem olyan csodálatos módon megelőzött*”.

Gh. I. Gerling marburgi matematikusnak írt levelében pedig az *Appendix (Scientia Spatii) = Függelék (A Tér Tudománya)* szerzőjét, Bolyai Jánost egyenesen „*elsőrangú lángésznek*” nevezi. Ezért érthetetlen mindmáig, hogy miért nem tette közzé a fiatal Bolyai felfedezését a Göttingeni Tudományos Értesítőben.

Temesváron a nevét viselő utca sarokházának falán, amelyből a korszakalkotó levelet írta édesapjának, emléktábla emlékeztet mondatára:”...A semmiből egy új, más világot teremtettem...” 2.

A Szent Katalin plébániatemplom utcájának sarkán (Bolyai János utca), Jecza Péter szobrász által készített bronz lapok (5 db) és dombormű-portré, függőlegesen egymás alatt a falban emlékeztet Bolyai János mondatára öt nyelven: románul, magyarul, németül, szerbül és angolul.

Továbbá a Nyugati Tudományegyetem egyik belső udvarában 1998-ban felavatták Bolyai János szobrát, amelyet Vetró Artúr készített 1977-ben.

Toró Tibor professzor Bolyai Jánossal kapcsolatos gyűjteményét közcélra felajánlotta, és a Szórvány Alapítvány támogatásával jött létre 2008 áprilisában a Magyar Ház egyik első emeleti termében a *Bolyai Emlékszoba*.

4. Déchy Mór – a volt temesvári diák:

A neves utazó, földrajzi felfedező, alpinista, Kaukázus legismertebb magyar kutatója, 1851. november 4-én született Pesten. Mivel édesapja több helyen dolgozott vasúttervező mérnökként, az ifjú Déchy több helyen végezte tanulmányait, többek között Budapesten és Temesváron, a Piarista Gimnáziumokban. Egyetemi hallgatóként jogot tanult a bécsi, illetve a pesti egyetemeken. A bécsi évek alatt szerette meg véglegesen a hegymászást. Számos Alpokba induló feltáró expedíciónak lett a résztvevője, 18 évesen kezdte járni az Alpok Bernina csoportját. 1871-ben megmászta a Jungfraut (4158 m) és elsőként a 4556 m-es Monte Rosát. Ugyanebben az évbe feljutott a déli oldalról a Mont Blanca Európa legmagasabb pontjára (4807 m), majd 1873-ban a Matterhornra (4478 m). 1874-ben hetedik hegymászóként érte el a Kárpátok legmagasabb pontját, a 2654 m-es Gerlachfalvi csúcst. A Magas Tátrában róla nevezték el a Tátra csúcs 2523 m magas délkeleti mellékormát.

Az emléktáblát a temesvári volt Piarista Gimnáziumban tervezni felállítani az Erdélyi Kárpát-Egyesület.

Az Alpok és a Kárpátok meghódítása után számos expedícióban vett részt a Pireneusokban, Spitzbergákon, Boszniában a Dinári Alpokban, Észak Afrikában az Atlasz hegységben. Az általa tanulmányozott jelenségeket – glaciológiai, vízrajzi megfigyeléseket – külföldi és belföldi szakfolyóiratokban, földrajzi társaságok lapjaiban közölte.

1872-ben részt vett a Magyar Földrajzi Társaság megalapításában, amelynek tagja volt élete végéig.

1879-ben jutott el először Ázsiába, elzarándokolt nagy elődje Kőrösi Csoma Sándor dardzsilingi (India) sírjához. 1884-ben vezette első expedícióját a Kaukázusba, abba a hegységbe ahova hétszer fog még visszatérni. 1884. augusztus 23-án jutott fel az 5642 m magas csúcsra.

Déchy Mór szisztematikusan tanulmányozta a hegyóriást, tanulmányozta kőzettani összetételét, gleccsereit és azok mozgását, vízrajzát, tektonikai viszonyát, növényzetét és állatvilágát. Kaukázusi élményeit szép fényképfelvételekkel gazdagított háromkötetes

német és egy kötetes sűrített magyar nyelvű **monográfiában adta közre**, *Kaukázus kutatásaim és élményeim a kaukázusi havasokban*. A német nyelvű mű 1905-1907 között jelent meg Berlinben. Számos műve jelent meg az Alpokról, a Kaukázusról, a magas hegyekről valamint a természetvédelem fontosságáról. **Déchy Mór élete utolsó időszakában felemelte szavát a természetvédelem szükségességére és sürgette Magyarország első nemzeti parkjának létrehozását.**

Életműve alapján lett 1909-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Tiszteletbeli tagjukká fogadták a párizsi, berlini, római, brüsszeli, amszterdami és madridi földrajzi társaságok. Tagja volt számos szervezetnek, többek között az Erdélyi Kárpát Egyesületnek. A londoni Royal Geographical Society és a Magyar Földrajzi Társaság tiszteletbeli tagjává választották. A kolozsvári egyetem tiszteletbeli doktornak fogadta 1908-ban.

Kaukázusi utazásainak gazdag néprajzi és természetrajzi gyűjteményét a magyar Néprajzi Múzeumnak és a Földtani intézetnek adományozta. Gazdag könyvtárát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajz Intézete gondozza és őrzi.

1917. február 8-án halt meg Budapesten, sírja a Nemzeti Panteonban, a Kerepesi úti temetőben található.³

5. DÓZSA GYÖRGY és Temesvár:

Amikor X. Leo pápa 1513. július 15-én kelt bullájában **felhatalmazta Bakócz Tamás esztergomi érsekprímást, hogy a törökök ellen keresztes háborút hirdessen**, még senki sem gondolhatott arra, hogy milyen súlyos következményei lesznek majd a vállalkozásnak. A Rómából 1514 tavaszán hazaérkező **bíborosi rangú érsek** április 16-án, húsvét vasárnapján hirdette ki a hadjáratot, kimondva, hogy aki a szent háború ügyét hátráltatja, azt az egyházból kiátkozottnak tekintik. Április 30-án **nevezte ki a keresztesek vezérévé az egyszerű székely nemest, Dózsa Györgyöt, a nándorfehérvári őrség volt parancsnokát.** A budai Szt. Zsigmond templomban adta át neki a nagy vörös kereszttel díszített fehér zászlót és **ünnepélyes istentisztelet közben az ég áldását kérte reá és vállalkozására.**

Dózsa zászlaja alá a vártnál jóval többen jelentkeztek és hamarosan negyvenezerre nőtt a Pest melletti keresztes = „kuruc” tábor. A földeket a legnagyobb munka idején elhagyó jobbágyokat a nemesség mindenáron szerette volna visszatérésre bírni, és ebben az otthon maradt családtagok bántalmazásától sem riadt vissza. Nem véletlenül tekintette Dózsa úgy, hogy a nemesség gátolja a szent háború ügyét, amint ezt ceglédi beszédében mondotta a parasztoknak: „Tudjátok, hogy a hűtlen nemesek ellenünk s a szent háborúra készülő összes kuruchad ellen erőszakosan fölkeltek, hogy bennünket üldözzenek és kiirtsanak” **Az ezt követő lázadás leverésére a nemesek a Délvidék főkapitányát, Temesvár várvédőjét, Báthori Istvánt neveztek ki vezérül.** Miután Szegedet nem sikerült elfoglalnia, Dózsa átkelt seregével a Tiszán és a Maros mentén haladt Erdély irányába, **sorra foglalva el a folyó mentén lévő várakat: Csanádot, Solymost, Lippát, Világost, borzalmas kínok között végezve az elfogott nemesekkel, karóba húzva a csanádi püspököt is.**

Barta Gábor történész szerint **Temesvár ostroma június 13-tól július 15-ig tartott.** Taurinus István gyulafehérvári kanonok verses leírása (Stauromachia) szerint Dózsa a vártól délkeleti irányban lévő Ulicsi síkon állította fel „számtalan” sátorát (V. ének, 50. vers). Magát a várat

kettős sánc és kettős fal védte, írja Taurinus ugyanott. Jovius leírása szerint (90. levél 2. o.) **Dózsa az érkezését követő napon a mai Gyárváros irányából megkezdte lövetni kerekas ágyúiból a várat. Mivel azonban a Bega mellékágai és mocsarai meggátolták a vár megközelítését, megkísérelte levezetni azok vizét a Temesbe, egy 7 km hosszú csatornát ásatva embereivel Gyirok felé, és Báthori István támadása ellenére Dózsának sikerült a Temes mocsaraiba vezetnie a folyó vizét. Időközben Báthori, félretéve Szapolyaival szembeni ellenszenvét, a hozzá küldött levelében „a mindenható Istennek és szülőanyjának szerelmére kérte, szabadítsa meg őt és hozzátartozóit az oroszán torkából.”** (Szerémy, 63.) Volt is oka erre, mert az idő múlásával az élelem annyira fogytán volt, hogy az őrség már lóhússal kezdett táplálkozni (U.o)

Végre – írja Márki Sándor kolozsvári történész – **„Egy forró júliusi napon Szapolyainak hada megerőltető menetek után a Temesvárt már majdnem egy hónap óta körülzárva tartó Dózsa táborának közelébe érkezett. Mielőtt a kurucok észrevették volna, teljes csatarendbe állította embereit s dobszóval és trombitaharsogással nyomult feléjük az ulicsi mezőre”.** Istvánffy szerint (45), Dózsa biztatta embereit, hogy itt van az általuk annyira óhajtott alkalom, hogy megátalkodott ellenségeiket megleckéztessék. Azután úgy állította fel körülbelül 40.000 főnyi seregét, hogy ő maga a középet, öccse Gergely a jobb, Lőrinc pap pedig a balszárnyat vezényelte.

A kitört harc elkeseredetten és kétesen folyt. Végül a küzdelem közepén dőlt el. A jobban felfegyverezett palotások, a székely könnyűlovasok – akikről korábban az a hír terjedt el, hogy a kurucokhoz csatlakoznak, írja Szerémy (64) – s a lovas végvidékiek **olyan erővel támadtak, hogy a keresztések lassankint hátrálni kezdtek.** „Hiába akarta Dózsa György megállítani a futókat, hiába járt elől jó példával, egy csapással két páncélost sújtván agyon” – írja Taurinus nyomán Márki Sándor. A csata eldőlt.

Petrovics Péter, Temesvár későbbi várvédője, Szapolyai rokona, lándzsájával Dózsa oldalát megsértette és az lováról félholtan lebukva foglyul esett. Ezután a harc már vad mézárlassá fajult. A menekülők közül sokan a Begába vesztek, mert Szapolyai katonasága akadályozta az átkelést, írja Taurinus (V. ének, 80. vers). Mészáros Lőrinc azonban, aki nem kelet felé menekült, ahol egyenesen a nemesek fegyvereibe futottak a menekülők, hanem nyugati irányba, megszabadult (Istvánffy, 46)

A győztes nemesség nem ismert könyörületet. A Dózsa táborában lévő nőket és gyermekeket is nagyobb részt felkoncolták. Dózsát tüzes vastrónusra ültették, fejére izzó vaskoronát helyeztek, kezébe pedig forró kormánypálcát nyomtak. Ezután előhozták azt a kilenc főbb lázadót (ennyi maradt élve negyvenből), akiket tizenöt napig éhezettek és megparancsolták nekik, hogy vezérük vasfogóval tépdessett húsából egyenek. És ez alatt Dózsa alig moccant. Istvánffy így ír magatartásáról: „György nem jajgatott, nem rémült meg, csupán szégyenkezve, általa nevelt kutyakölyköknek nevezve őket, hallgatott.”

A kivégzés helye bizonytalan. 1906-ban, mikor dr. Székely László elkészíttette a Mária-kápolnát, benne a Kis György által faragott Szűz-Mária szoborral, azt íratta a kápolnára, hogy az azon a helyen áll, ahol Dózsa Györgyöt kivégezték. A krónikákból viszont tudjuk, hogy **Dózsát a Belgrádi kapun át hozták ki a várbörtönből és a kapun kívüli mezőségen végezték ki.** Az is ismert, hogy **a kivégzést Szapolyai és Báthori István a Hunyadi várkastély egyik emeleti ablakából nézte.** Így pedig a kivégzésnek jóval közelebb kellett lennie a Hunyadi-kastélyhoz mint a mai Mária-kápolna helye.

6. *Krisztus-corpus fekete márvány kereszten:*

Máig sok helytörténész elfogadott tényként kezeli a vitatható információt: **a Coronini-parkot (később Néppark) körülvevő 1910-ben épített, tégl- és kovácsoltvas-kerítésnek egyenesen erre a célra kiképzett hajlatában emelt kereszten, a ma is meglévő nagyméretű, bronz, megfeszített Krisztus** Fadrusz János alkotása.

„A Gyárváros felé vezető útvonal rendezése alkalmából el kellett távolítani az évek hosszú sora óta ott állott fakeresztet, amely patinás ódonosságával **nem illett az új milióbe**. A Gyárváros katolikus polgárai ekkor elhatározták, **hogy a régi helyén egy új, díszes keresztet állítanak fel**. Az új kereszt elkészült és azt ma állították fel az út mentén. **A márványból és bronzból készült keresztfa művészi kivitelben hirdeti Isten dicsőségét**. Tunner Kornél kőfaragó mű- terméből került ki az új kereszt a Gyárváros katolikus hívóinek áldozat készségéből. A kereszt ünnepélyes felavatása a közeljövőben megy végbe. A plébániahivatal felhívja a polgárságot, hogy azok, akik a keresztre még adományozni akarnak, azok a plébánián jelentkezzenek.” *Lásd: Délmagyarországi Közlöny, 230 sz. 1911 okt. 8. (Új kereszt a gyárvárosi úton).*”⁴

Ami *ma látható*: svédországi fekete márvány kereszten bronz corpus. Jelzetlen! **A gyárvárosi volt Andrassy-úton, a park kerítésének hajlatában. Állították: 1909 vagy 1910-ben?**

A szobrász feltételezés szerint Fadrusz János, a XIX. századi magyar történeti szobrászat egyik legnagyobb alakja. **Miklósik Ilona szerint az alkotó nem Fadrusz, hanem Tunner Kornél**. 5 Bár Temesváron nincs Fadrusz János által készített szobor, Bánságban volt egy. Ezt Ferenc József császárról és királyról mintázta Fadrusz és Karánsebesen állt. Fadrusz János és Rollinger Rezső 1906-ban készült Ferenc József-szobrának talapzatán 1943 óta Dragalina tábornok szobra áll.

Tunner Kornél temesvári kőfaragó volt. Munkái a régióban:

1894 - Honvédek obeliszkje. Temesvár. Selyemgyártelek.

1894 - Honvédek obeliszkje. Temesvár. Józsefvárosi sírkert.

1897 - Honvédemlék. Gyertyámos (Căpriniș), Temes megye.

1899 - Honvédemlék. Szabadfalu (Freidorf), Temes megye.

1913 - Petőfi Sándor emlékmű emléktáblája. Szabadfalu (Freidorf). Az emléket Székely László városi műépítész tervezte, felépítését Schmidt és Bagyánszky vállalkozók és Goldstein Fülöp cementgyáros cége végezték. 6

7. *FRANYÓ ZOLTÁN és Temesvár:*

Franyó Zoltán romániai magyar költő, író, műfordító. **91 évet élt, amint a háza előtt (Bogdăneștilor u. 19) felállított, Jecza Péter szobrász által készített mellszobrán is olvasható: 1887-1978.**

A nála fiatalabb temesváriak számára **egy korábbi világ képviselője, közvetítője**, akinek eredetiségénél csak kapcsolatai voltak meglepőbbek. Az I. világháború után Bécsbe emigrált, majd Erdélyben telepedett le. Elsősorban műfordítóként szerzett megbecsülést. **Több mint négyezer verset fordított magyarra**, s magyar költők németre, illetve románra fordításával is foglalkozott. Ő fordította le például Thomas Mann számára József Attila hozzá írott versét, s Ady egyik legjobb német nyelvű tolmácsolója volt. Különösen jelentős életműkiadásának *Ősi örökség* című első kötete, amely az óegyiptomi, a sumer, az akkád, az ógörög, a római, az arab, a perzsa, az indiai és a kínai költészetből vett fordításokat tartalmazza.

A magyar és a német nyelvet anyanyelvi szinten beszélte, gyermekkorában megtanult románul és franciául, majd az angolt sajátította el Bécsben, ahol **az Egyetemen** – mint jómagam mondotta – tantárgy volt a **latin, olasz, görög** – és emellett a keleti nyelveket, köztük a **kínait, perzsát, szanszkritot tanulta**. Így válik érthetővé, hogy **műfordításait, melyekkel kontinenseket hódított meg**, igazi alkotóművészetnek tartotta, hogy **ennek szentelte egész életét**.

„...mert ehhez az kell, hogy azok, akik más nyelvre fordítanak, ismerjék alaposan azt a nyelvet, amelyből fordítanak és természetesen azt, amelyre átültetik az irodalmi szöveget. Meg kell mondanom, hogy nálunk még átmeneti állapot van. Többször szoltam erről a magyar írók összejövetelén és Bukarestben is. Az, hogy meghívják évenként vagy két-három évben egyszer valakit külföldről egy hónaptól két hónapig terjedő időszakra, hogy az alatt ismerkedjék a költővel vagy azzal az irodalommal, amelyből fordít, nagyon kevés. Kérdezem én, hogy lehet egy hónap alatt megismerni egy író, egy irodalmat, amikor erre egy egész élet is kevés! Hiszen Adyt nem lehet másként fordítani, mint Ady-ul, és Goethet csakis Goethe-ül, nem igaz?!”, vallotta Pongrácz P. Máriának adott utolsó interjújában két héttel halála előtt.

Franyó egykori háza ma irodalmi emlékház

Költőként jelent meg az irodalomban. A *Temesvári Hírlap* 1908-1909-es évfolyamainak számaiban gyakran szerepel a költő, Franyó Zoltán neve. Franyó Zoltán írásai a *Huszedik Században*, a *Nyugatban*, a *Pesti Naplóban* és a *Népszavában* jelentek meg. Az első világháborúbeli katonai tudósításaiból állította össze *A kárpáti harcokról* (Bp. 1915) című kötetét. Bécsbe emigrálva az egyetemen keleti nyelveket tanult. 1921-ben önálló kötetben jelentette meg Ady- fordításait (*Auf neuen Gewässern*, Wien). 1923-ban tért haza Aradra. Szerkesztette a *Genius* és *Új Genius* c. folyóiratokat, majd a temesvári *5 Órai Újságot*. **Az 1926-27-es színházi évadban a temesvári színház igazgatója volt. 1938-tól szerkesztőként jegyezte a temesvári Lapkiadó Rt. négy lapját. Közben műfordítói munkát végzett**, a II. világháború után főként ennek a tevékenységnek szentelte magát. Nyugati nyelvekből, valamint oroszról, románból, arabból és kínából fordított magyarra és magyar költőket tolmácsolt németül.

Műfordítói munkásságáért 1969-ben Herder díjat kapott.

8. HERCZEG ANDRÁS háza:

Herczeg András művészet- és általában kultúrapártoló vállalkozó. Párját ritkító módon áll egy-egy kezdeményezés mellé, olykor maga indítványoz olyan projekteket, amelyek értékeink védelmét, felmutatását célozzák. Majláthfalván született (1960), rövid perjámosi kitérő után **12 évesen Temesvárra költözött.** Itt érettségizett, majd a

műegyetemen szerzett elektronika szakmérnöki oklevelet. 1989 előtt több vállalatnál elektronikus szakmérnökként és automatikusként dolgozott.

1990-ben indította első vállalkozását: **kollégáival sörgyárat kezdtek építeni**, amely 1994-ben beindult, de csak rövid ideig működött, pénzhiány miatt. **1991 augusztusában építkezési céget alapítottak**, amely 1993 nyarán már 100 alkalmazottal dolgozott. **1993. szeptember 10-én reggel, munkába menet közben súlyos autóbalesetet szenvedett, melynek következtében megbénult.** Orvosai kevés esélyt adtak az életben maradásra, de nem adta fel, és 1994 tavaszán már néhány lépést meg tudott tenni.

Mozgásában korlátozottként építőanyag-kereskedésre állt át. 1997 tavaszán elkezdte házának építését és vállalta a munkatelep vezetését, így elérte, hogy már **ugyanaz év őszén letehetette a járás közben addig használt segítő botokat.** **Házának építése** 2000 nyarán fejeződött be. A munka **során ismerkedett meg háza tervezőjével, Radu Mihăilescu építészmérnökkel, akivel azóta együtt dolgozik**, aki némileg Herczeg Andrásnak is köszönhetően az ország egyik jelentős építésze lett.

2001-ben alakult meg az EGERIA családi vállalkozás, amely építőanyag-kereskedéssel foglalkozik, és ma egyike az iparág vezető cégeinek, országosan és nemzetközileg is jegyzik. Külföldi kapcsolatait elsősorban magyar, osztrák és szlovák cégekkel alakította ki. Az EGERIA folyamatosan felfejlődik, jelenleg 65 alkalmazottal dolgozik és jelentős a logisztikai háttere.

Szabadidejében kedvtelésből térképeket, metszeteket gyűjt, és Jancsó Árpád hídmérnök és helytörténész biztatására fordult érdeklődése a helytörténet felé. **Támogatja a temesvári magyar sajtót**, több helytörténeti munkát támogatott (Jancsó Árpád, Vicze Károly munkáit?), támogatta Zimán Magda faliszőnyeg-katalógusának a megjelenését, román művészeti kezdeményezéseket, albumokat.

Herczeg András háza ma tananyag. Tanítják, építészeti megoldásait a temesvári, a bukaresti egyetem hallgatói számára a kortárs építőművészet párját ritkító megvalósításaként kerülnek bemutatásra. **A ház – amelyet gazdája az értő érdeklődő előtt megnyit – kívülről nem „árulkodik”, az utcafrontról nem sejtjük, milyen csodás belső világ tárul a belépő elé.**

A ház építészeti értékeit illetően egy szakvélemény: **A ház dekoratív karaktere** és következésképpen fraktálszerű tulajdonsága az a két jellegzetesség, amely a **részletekre fordított fokozott figyelemnek** köszönhetően világlik csak ki. Ez példátlan a román építészetben. A textúrák és anyagok lenyűgöznek nemcsak számuk, hanem a párosításuk ügyessége okán is. Fraktálszerű, mivel az egész épületbelső (a tárgyak és részletek) ugyanazon komplexitásával rendelkezik. **A Herczeg-ház** megnyugtató magyarázat Frampton kijelentéséhez, miszerint **az építészet nem technika, de nem is művészet, hanem ősi ipar, testi vállalkozás**, amelyet nem lehet megváltani se gyártással, se kísérletezéssel. **Az első benyomás ellenére ez egy mélyen konzerváló ház**, és mivel az építészetről beszélünk, **a szó legnemesebb értelmében** az.

Az improvizáció zárja le azoknak az építészeti témáknak a leírását, amit a Herczeg-házzal kapcsolatosan szükséges megemlíteni. Maga a tulajdonos is elragadtatva mesél el néhány olyan váratlan eseményt, amelyek a házban egy sor spontán happeninget adnak elő. **A házban**

történi események közül nem lehet mindent logikusan megmagyarázni. Ily módon a Herczeg-ház egy *opera aperta*: a vidám improvizáció is az alkotórészévé vált. **Álmodozni enged,** mint valami remekmű.

Radu Mihăilescu épülete sokáig egymagában marad az a **"boldog építészeti megoldás"**, amelyet nem tudunk tökéletesen megismételni. Továbbá az a példa, amely az 1989 után Romániában épített házak és alkotók többségét egyaránt sarokba szorítja. A Herczeg-ház után meg kell újra tanulnunk azt, hogy az "építészetet" sajnos még mindig ritkán írhatjuk le csupa nagybetűvel.⁸

9. HORGONY HÍD:

A XIX. század végén Temesvárnak öt nagy közúti vashídja volt: Bem-híd, Horgony-híd, Hunyadi-híd, Tigris utcai híd, Napóleon-híd. Ezek az 1870-es évek elején épültek. **E vashidak némelyikét a századfordulón megerősítették, másokat pedig új híddal cserélték fel.** A régi hidat 1891-ben helyettesítették egy új, kecses felépítésű acélhíddal, mely hosszú életet élt, s „híd-aggastyánként”, recsegve-ropogva is híven szolgálta a várost. **A híd neve több változatban fordul elő: Aranyhorgony, Horgony majd Ferenc József, majd 1920 után Stefan cel Mare. 1956-ban adta át helyét új, vasbetonból épült utódjának.**

A Horgony-híd Temesvár egyik leghíresebb hídja volt. Nemcsak azért, mert a józsefvárosi pályaudvar, a régi indóház felé vezető Bonnáz és Úri utcát kötötte össze a Bega felett, hanem azért is, mert ez a híd is matuzsálemi kort ért meg, és mert a hagyomány a nagy toronyépítő hídmérnök, **Gustave Eiffel művének tulajdonítja.** Ezt sulykolják a kedves turisták fejébe a Temesvárról szóló prospektusok is. Nincs nyoma annak, hogy a nagy francia, vagy annak legalábbis tervezőirodája készítette volna a terveket. Nem is lehet, hiszen a korabeli szakirodalom alapján egyértelmű: **a hidat Totth Róbert, az osztrák-magyar állami vasúttársaság resicai vasmű híd osztályának tehetséges főnöke tervezte.**

Ez volt a történelmi Magyarország első folytvas szerkezetű közúti hídja. A városi tanács 1889-ben határozta el a régi Arany-horgony-híd lebontását és egy új vashíd építését. A harmincméteres fesztávolságú új hidat még 1891-ben adták át a forgalomnak. A felszerkezetet öt parabolikus ívtartóból alakították ki, melyet Resicán gyártottak. **Az útpályát faburkolattal látták el. A hídfőket téglából építették, belsejükben betonmaggal.**

Forrás: <http://www.magyarvagyonok.hu/kultura/regiok/erdely/banat/3863-Temesvar.html>